

עיונים לשבת פרשת ואתחנן מסעי עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

טעם השבת

הרב שאולי גרינפלד

שנאמר בטעם קידוש השבת בעשר הדברות הראשונות, אמר: 'כי ששת ימים עשה ה' וגו'', ואמר במשנה תורה [בחומש דברים] 'וזכרת כי עבד היית במצרים על כן צוּר ה' א-להיך לעשות את יום השבת'. וזה נכון, כי העלול בדיבור הראשון הוא כבוד היום וקידושו, כמו שאמר: 'על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו', וזה העלול השייך לעילה 'כי ששת ימים וגו''. אבל מה שנצטוונו ונתפקדנו אנו לשמרו, הוא עלול השייך לעילת היותנו עבדים במצרים, אשר לא היינו עובדים ברצוננו ומתי שאנו רוצים, ולא היינו יכולים לשבות. לפיכך נצטוונו על השבת והמנוחה כדי לכלול שני הדברים: קביעת השקפה נכונה והוא חידוש העולם, המורה על מציאות הא-לוה במחשבה ראשונה ובעיון קל⁷, וזכרון חסדי ה' עלינו שהניח לנו מתחת סבלות מצרים. וכאילו הוא חסד כללי: באמיתת ההשקפה העיונית, ותקינות המצב הגופני⁸.

הרמב"ם מבאר שישנם שתי משמעויות לשבת: האחת היות השבת יום קדוש ומכובד, והשנייה היות השבת יום שביתה ומנוחה. את המשמעות הראשונה קיבל יום השבת בבריאת העולם, וזאת כתבה התורה בפרשת יתרו: ה' ברא את העולם בששה ימים, ועל כן – קידש את היום השביעי. ואילו בפרשת ואתחנן מבואר מפני מה אנחנו, עם ישראל, נצטוונו לשמור על השבת על ידי כך שנמנע מעשיית מלאכות, שזו המשמעות השנייה של השבת, והתשובה לכך היא – יציאת מצרים. כדי שנזכור שבמצרים היינו עבדים ולא היתה לנו האפשרות לשבות.

הרמב"ם⁹ כאן, הביא את דברי הרמב"ם והשיג עליהם:

"זה אינו מחוור אצלי, כי בהיותנו שובתים ולא נעשה

בפרשתנו אנו שבים וקוראים את עשרת הדברות, כפי שהם מנוסחות כאן, עם מעט שינויים על פני מה שקראנו בפרשת יתרו. ההבדל הגדול והמוכר שבין הפרשות, נמצא בציווי על השבת: בפרשת יתרו כתוב¹: 'זכור את יום השבת', ואילו כאן כתוב²: 'שמור את יום השבת'. וכבר אמרו על כך חז"ל במסכת ראש השנה³:

'זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו, מה שאין הפה יכולה לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע'.

אך האמת היא שמצוות השבת מובאת בשינוי נוסף בין פרשת יתרו לבין פרשת ואתחנן. בפרשת יתרו הטעם של מצוות השבת הוא⁴:

"כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, את הים וכל אשר בהם, וינח ביום השביעי, על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו".

הרי שאנו נצטוונו על השבת בשל בריאת העולם. ואילו בפרשת ואתחנן הטעם של השבת הוא⁵:

"וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וַיִּצְאֶךָ ה' א-להיך משם ביד חזקה וּבְזֶרַע נְטוּיָה, על כן צִוְּךָ ה' א-להיך לעשות את יום השבת".

- יציאת מצרים.

הרמב"ם⁶ במורה נבוכים עמד על שני הבדלים אלו, וכך כתב:

"וכבר נאמרו במצווה זו [שבת] שתי עילות [סיבות] שונות מפני שהן לשני עלולים [תוצאות] שונים. לפי

7 כלומר שאין צורך לחשוב הרבה כדי לקשר שביתת יום השביעי עם חידוש העולם, כי הקשר ברור וגלוי. פסוק ט"ו. 8

1 שמות כ, ח.

2 דברים ה, י"ב.

3 כ"ז.

4 פסוק י"א.

5 פסוק ט"ו.

6 ב, ל"א. עמוד רל"ט במהדורת הגאון מהר"י קאפח.

'זכור את יום השבת לקדשו'. כלומר: זכרו זכירת קידוש וגדולה – וזו היא מצוות קידוש. ולשון המכילתא: 'זכור את יום השבת לקדשו – לקדשו בברכה'. ובפירוש אמרו: 'זכרו על היין'. ואמרו עוד: 'קדשו בכניסתו וקדשו ביציאתו'. כלומר: ההבדלה שהיא חלק ממצוות השבת שנצטוונו בה".

ואילו מצוות 'שמור', עניינה כפי שכתב הרמב"ם במורה נבוכים – שמירת השבת כיום מנוחה. זהו תוכן נוסף שנוצק ביום השבת, בשל יציאת מצרים. הרי שאף שאין קשר בין יום השבת ליציאת מצרים, הניהוג של השבת כיום מנוחה, הוא מטעם יציאת מצרים.

באופן דומה לדברי הרמב"ם, כתב גם המהר"ל מפראג בספרו תפארת ישראל¹¹:

" 'זכור' הוא מצות עשה, לזכור את יום השבת. והזכירה הזאת הוא מורה על מעלת שבת, ולכך יזכור אותו. ומה מעלתו של שבת, כי מה יום מיומים? ואמר כי בודאי יש יום מיומים: 'כי ששת ימים עשה ה' את השמים וגו' , וזהו מעלת השבת מבין שאר הימים... ולפיכך במצות 'שמור' לא נתן הטעם 'כי ששת ימים עשה ה' וגו' , כי זה מורה על מעלת השבת. רק נתן טעם למה שאמר 'שמור', שיהיו נזהרים ישראל בשמירתו, ושלא יחללו אותו, יותר מכל הגויים. ואל דבר זה צריך טעם, שמאחר שהשם יתברך ברא עולם בששה ימים, ונח ביום השביעי, ראוי שיהיו כל הנמצאים שומרים השבת, כי אין זה מגיע לישראל בלבד. ועל זה נתן טעם 'וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך', כלומר כי השבת מתייחס לישראל דוקא. כי כמו העולם שברא השם יתברך בששת ימי בראשית, ולא היה בו מנוחה, ואחר כך קבל העולם השלמות והמנוחה. כך 'וזכרת כי עבד היית במצרים', ולא היה לך מנוחה, 'ויפדך מבית עבדים, והקנה לך ההשלמה והמנוחה".

מצוות 'זכור' דורשת שהשבת יהיה יום מיוחד, ולכך הנימוק הוא בריאת העולם, והשביתה של ה' מהבריאה ביום השביעי. אלא שכיון שאנו מיחדים את השבת על ידי מנוחה ומניעת מלאכה, היה מן הראוי שכל באי עולם ישבתו בשבת, שהרי כולם נבראו. מדוע יוחדה השבת דווקא לעם ישראל?

על כך השיבה הפרשה שלנו, שדווקא עם ישראל קיבל את השבת, כי דווקא עם ישראל היו עבדים, ואחר כך זכו בשחרור והמנוחה.

מלאכה ביום השביעי אין לנו בזה זיכרון ליציאת מצרים, ואין לרואה אותנו בטלים ממלאכה ידיעה בזה. רק היא כשאר כל המצוות".

הרמב"ן עמד על כך, שהחצי הראשון של דברי הרמב"ם הוא מובן: ה' שבת ביום השביעי ממלאכת הבריאה, ועל אנו שובתים גם כן ביום השביעי. כאשר אנו, או מישהו מבחוץ, יתבונן במעשינו ויראה שאנחנו שובתים דווקא ביום השביעי, יבין שיש סיבה מיוחדת לשביתה דווקא ביום זה, והיא בריאת העולם. לעומת זאת, עבדות מצרים אינה קשורה ליום מסוים. ואם כן, ניתן לקבוע כל יום בשבוע כיום זיכרון ליציאת מצרים, והשביתה ביום השבת בדווקא אינה מוסיפה לכך דבר.

הריטב"א, שהיה תלמיד תלמידי הרמב"ן, חיבר ספר בשם 'ספר זכרון', שעניינו לישוב את קושיות הרמב"ן בפירושו לתורה, על דברי הרמב"ם במורה נבוכים. בתגובתו לקושיית הרמב"ן הנ"ל כתב הריטב"א⁹:

"והרוצה לעיין בדרך המורה [נבוכים] בהרבה מצוות, ימצא שדעתו, כי יש מצוות שאף על פי שנתנו לדורות, שהיה עיקרם לפי הדור ההוא אשר להם ניתנו. ומעתה היכר גדול יהיה השבת לאשר יצאו מעבדות מצרים, ומהם יהיה היכר גדול גם כן לכל דור ודור".

הריטב"א מתרץ, שאמנם הרואה אותנו שובתים בשבת, אינו לומד מכך שום דבר על יציאת מצרים. אבל בשביל הדור שיצא ממצרים היה זה היכר גדול, ומהם ילמדו הדורות הבאים.

נראה, שהריטב"א הבין שהשגת הרמב"ן היא שהשביתה בשבת אינה נתפסת בעיני הרואים כקשורה ליציאת מצרים, ועל כך ביאר שהדור הראשון כן תפס כך את השביתה. אך לפי מה שביארנו, השגת הרמב"ן היתה שהשביתה בשבת דווקא אינה מתקשרת ליציאת מצרים, וקושיא זו בעינה עומדת.

ונראה, שדעת הרמב"ם היא, שיום השבת נבחר להיות היום המיוחד בגלל בריאת העולם. ועל כך נאמר 'זכור' בפרשת יתרו. מצוות 'זכור' אינה אוסרת אותנו במלאכות, אלא מחייבת אותנו ליחד את יום השבת על ידי קידוש והבדלה. וכך כתב הרמב"ם בספר המצוות¹⁰:

"שנצטוונו לומר דברים ביום השבת בכניסתו וביציאתו, שבהם נזכיר גדולת יום זה וכבודו והיותו נבדל משאר הימים שקדמו לו ושיבואו אחריו, והוא אמרו יתעלה: